

Eshtemir JUMAYEV,
Qarshi muhandislik iqtisodiyot instituti mustaqil tadqiqotchisi
 E-mail: eshtemir1@mail.ru
 Tel: 97 313 74 02

Osiyo texnologiyalari universiteti prorektori, f.f.f.d. (PhD), dots. E.Murtazaev taqrizi asosida

PHILOSOPHICAL IDEAS AND VIEWS ON THE INFLUENCE OF CULTURE AND “MASS CULTURE” ON YOUTH

Annotation

This article examines the problem of the negative influence of “mass culture” on the younger generation, and therefore it is necessary to counterbalance this with our historical, national values based on the traditions of our people. The concept is given that, relying on national traditions, religious values and ideas of humanism, it is necessary to instill in young people the foundations of a national idea based on the principles of humanity, decency and high spirituality. Using various methods and means, we can achieve the expected results in educating young people.

Key words: “Mass culture”, information threat, globalization process, conceptual ideas, social network, ideological influence, masses, mass culture.

ФИЛОСОФСКИЕ ИДЕИ И ВЗГЛЯДЫ НА ВЛИЯНИЕ КУЛЬТУРЫ И “МАССОВОЙ КУЛЬТУРЫ” НА МОЛОДЕЖЬ

Аннотация

В данной статье рассматривается проблема отрицательного влияния «массовой культуры» на молодое поколение, и потому необходимо в противовес этому поставить наши исторические, национальные ценности основанные на традициях нашего народа. Дается понятие того что, операясь на национальные традиции, религиозные ценности и идеи гуманизма необходимо прививать молодежи основы национальной идеи, основанная на принципах человечности, порядочности и высокой духовности. Используя различные методы и средства мы можем добиться ожидаемых результатов в деле воспитания молодежи.

Ключевые слова: «Массовой культуры», информационная угроза, процесс глобализации, концептуальные идеи, социальная сеть, идеологическое влияние, массы, массовая культура.

MADANIYAT VA “OMMAVIY MADANIYAT”NING YOSHLARGA TA’SIRI TO’G’RISIDAGI FALSAFIY G’OYALAR VA QARASHLAR

Annotatsiya

Ushbu maqolada yosh avlodni “Ommaviy madaniyat” tahdididan asrash uchun yuksak insoniylik va odobga asoslangan milliy g’oyaga suyanishimiz kerakligi, bunda e’tiborimizni mazkur g’oyamizning komil inson bo’lish tamoyiliga qaratishimiz bilan birga ajdodlarimizdan bizga meros bo’lib qolgan urf-odatlarimizga, go’zal an’analarimiz va diniy qadriyatlarimizga suyanishimiz, albatta, kutilgan samarani berishini, milliy qadriyatimiz asosini hayo va oqibat tashkil etishini ta’sirchan vositalar orqali namoyon etib borishi yoritib berilgan.

Kalit so’zlar: “Ommaviy madaniyat”, internet tahdidi, globallashuv jarayoni, konseptual g’oyalar, ijtimoiy tarmoq, mafkuraviy ta’sir, omma, ommabop madaniyat.

Kirish. “Ommaviy madaniyat” va internet tahdidlaridan yoshlarni himoyalash, ularning ongida milliy g’oyaning asosiy tushuncha va tamoyillarini shakllantirish, globallashuv jarayonida internet va ijtimoiy tarmoqlarning o’rni, ularning shaxs shakllanishiga ta’siri masalalari bugungi kunda milliy g’oya targ’iboti sohasidagi dolzarb masalalardandir. Bu to’g’risida O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev va O’zbekistonning birinchi Prezidenti I.Karimov asarlarida milliy g’oya to’g’risidagi bildirgan nazariy konseptual g’oyalarni alohida ta’kidlash lozim. Bundan tashqari yot g’oya va mafkuraviy ta’sir kuchiga ega “ommaviy madaniyat” tahdidini oldini olishning zarurligi masalasiga alohida e’tibor qaratilayotganligini ta’kidlash lozim.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Yevropa jamiyatlariga xos “ommaviy madaniyat”ning iste’molchisi bo’lgan “omma”ning kelib chiqishi ispaniyalik faylasuf Xose Ortega i Gasset(1883-1955)ning “Omnia isyoni” asarida o’ziga xos tarzda izohlanadi. Asarning birinchi qismi “Ommaning kelib chiqishi” deb nomlanib, unda “olomon”, “omma”, “omma odami” kategoriyalarini bir-biriga bog’lab, “ko’pchilik” va “ozchilik” tushunchalarini qiyoslash orqali quyidagicha izohlanadi: “Ko’pchilik tushunchasi miqdoriy va aniq. Uning mohiyatini o’zgartirmagan holda, sotsiologiya atamallari bilan ifodalaymiz. Shunda biz “ijtimoiy omma” tushunchasiga duch kelamiz. Jamiyat har doim ikkita komponent omil: ozchilik va ommaning dinamik birligidir. Ozchilik - bu maxsus malakaga ega bo’lgan shaxslar yoki shaxslar guruhi. Omma - bu maxsus malakaga ega bo’lmagan shaxslar yig’indisi. Demak, omma deganda faqat yoki asosan “mehnatkashlar ommasi” tushunilmaydi. Omma - o’rtacha odam. Shu tarzda oddiy miqdor bo’lgan xususiyat - ko’plik - sifat belgisiga aylanadi: u umumiy ijtimoiy sifatga aylanadi, inson boshqa odamlardan farq qilmaydi, lekin o’zida umumiy turga xos xususiyatni takrorlaydi. Miqdorni sifatga aylantirish orqali biz nimaga erishdik? Shunchaki, ikkinchisi orqali biz birinchisining genezisini tushunamiz. Olomonning normal shakllanishi uni tashkil etuvchi shaxslardagi istaklar, g’oyalar, turmush tarzining bir-biriga mos kelishini nazarda tutadi. Har qanday ijtimoiy guruhda shunday bo’ladi, deb e’tiroz bildiriladi. Bu haqiqat, lekin muhim farq bor. Olomon va ommadan ajralib turadigan guruhlarda uning a’zolaridagi muvofiqlik qandaydir istak, g’oya yoki idealga asoslanadi, bu esa ko’p sonlilikni istisno qiladi. Har qanday turdagi ozchilikni shakllantirish uchun uning har bir a’zosi alohida, nisbatan shaxsiy sabablarga ko’ra o’zini ko’pchilikdan ajratishi kerak” [1]. Ommaviy bo’lmagan jamoalarda umumiy maqsad, g’oya yoki ideal yagona bog’lovchi bo’g’in bo’lib, u o’z-o’zidan ko’plikni istisno qiladi.

Aslida, ommani psixologik voqelik sifatida his qilish uchun olomon kerak emas. Birgina kishini siz omma yoki omma emasligini aniqlashingiz mumkin. Omma - bu na yaxshilikda, na yomonlikda, o’zini maxsus o’lchov bilan o’lchamaydigan, balki “boshqalar kabi” bir xil his qiladigan va nafaqat tushkunlikka tushmagan, balki o’zining ajralib turmasligidan mamnun bo’lgan har bir kishi” [2] va ommaning kelib chiqishi oddiy, o’rtamiyona odamga xos xususiyatlar bilan ta’riflanadi. “O’rtamiyona

odam” ommaviy madaniyatning tashuvchisiga aylanadi. Muallif “ommaviy madaniyat”ning ildizini “o’rtamiyona odam” madaniyatida ko’radi.

Ijtimoiy psixologiya doirasida olomon va omma psixologiyasining xususiyatlari ochib bergan G.Lebon va Z.Freyd “ommaviy madaniyat”ning ruxiyat bilan bog’liq qirralariga ko’proq e’tibor qaratadi. G.Lebon (1841-1931) o’zining mashhur “Xalqlar va omma psixologiyasi” asarida omma ruhiyatiga xos uning alohida olganda bir a’zosi yakka tartibda tafakkur qilmaydigan, xis etmaydigan va amalga oshirmaydigan umumiy olomon ruhi to’g’risida so’z yuritadi. Olomonni “vaqtinchalik organizm bo’lib, turli xil elementlardan tashkil topgan, bir muddatga birlashgan, xuddi tirik tanani tashkil etuvchi hujayralar kabi birlashib, shu bog’lanish orqali har bir hujayraning alohida-alohida xususiyatidan farq qiladigan yangi jonzo” [3] deb ta’riflaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. “Ommaviy madaniyat”ning yoshlarga ta’sirini bilish muhim ahamiyatga ega. Bu birinchidan, “ommaviy madaniyat”ning hamma yoshlarga ta’siri bir xil emasligini ko’rsatadi.

Ikkinchidan, qaysi tarzda yoshlarga ko’proq ta’sir qilishi va qilayotganini hisobga olish zarurligini ko’rsatadi.

Uchinchidan, yoshlarni turli madaniyatlarni bir-biridan farqlamaslik, yoki ayrim madaniyat ko’rinishlariga ortiqcha taqlid qilishning oqibati ekanligini qayd etish lozim. “Ommaviy madaniyat” avvalo milliy madaniyat negizlariga zid ekanligini hisobga olish lozim.

Ommaviy madaniyatda – milliy madaniyat negizlari ham umuminsoniy madaniyat negizlari ham tan olinmaydi.

Ayrim yoshlarning unga taqlid qilishi, avvalo uning shaxs yoki inson sifatidagi ijtimoiy xususiyatlaridan uzoqlashtiradi. Bu jarayon shu toifadagi yoshlarning milliy madaniyatdan begonalashishini anglatadi.

Ommaviy madaniyatga bo’lgan ehtiyojning fuqarolarning ong, madaniyat darajasi va salohiyati bilan bevosita bog’liq. Ong va madaniyat salohiyati darajasi ortib borsa, “ommaviy madaniyat”ga bo’lgan ehtiyoj kamayib boradi. Bugun jamiyat tabaqalashib borayotgan ekan, turli ijtimoiy guruhlar ehtiyojlariga mos madaniyat shakllanishiga sabab bo’lmoqda.

Shu o’rinda mumtoz adabiyotimizda G’iyosiddin Xondamir(1473-76-1534)ning “Makorim ul axloq” asarida Alisher Navoiy hayoti bilan bog’liq bir mutoyiba keltiriladi: “Bir kuni sof ko’ngilli Amir qutlug’ so’zlarni bayon etuvchi tili bilan so’zga chechanlik va zukkolik borasida zamona shoirlari va zakiylarining saromadi bo’lgan Xoja Osafiyga nasihat qilib:

- Men senga hayron qolaman. Iste’dodingning yuqoriligi va zehningning o’tkirligiga qaramasdan, she’r yozish bilan kam shug’ullanasan, barcha vaqtning keraksiz ishlarga sarflab yurasan, - deb qoldilar.

Biroq u bunga javoban:

- Shu paytlarda borgan sayin ko’proq she’r yozishga mashg’ul bo’lyapman. Masalan, kecha kechasi ikki aqchalik sham yonib bitguncha ikki yuz bayt she’r yozdim, -dedi.

Shunda ul hazrat hazillashib:

- Unda yozgan she’rlaringizning har yuz bayti bir aqcha ekan-da.” [4] Ushbu o’rinda, “ommaviy madaniyat” namunalarning sof iqtisodiy mezonlar bilan o’lchash masalasi nozik bayon qilingan.

Olomonga xos ta’sirchanlik, o’zgaruvchanlik, g’azabnoklik, murakkab haqiqatdan oson tushuniladigan yolg’onga moyillik, murosasizlik, o’zidan o’zgacha fikrlashni qabul qilmaslik kabi xususiyatlarini tavsiflab beradi. G.Lebon qarashlarida “ommaviy madaniyat” hodisasi omma (olomon) ruhiyati xususiyatlari bilan bog’lab izohlanadi. Muallifning “Olomon hech qachon haqiqatga intilmaydi, u o’ziga yoqmagan ochiq-oydin narsadan yuz o’giradi va o’ziga jozibali bo’lgan aldovga maxliyo bo’ladi”[5] degan so’zlari “ommaviy madaniyat” ko’rinishlarini tushunish imkonini beradi.

O’zbekiston Xalq shoiri A.Oripovning “Olomonga” she’rida murakkab tarixiy davrlarda olomonga xos xususiyatlarning o’z davrining yetuk insonlari faoliyatiga ta’siri ifodalaniadi:

“Mashrab osilganda qayoqda eding?

Cho’lpon otilganda qayoqda eding?

Surishtirganmiding Qodiriyini yo

Qalqon bo’lganmiding kelganda balo?

Hukmlar o’qilur sening nomingdan,

Tarixlar to’qilur sening nomingdan.

Nimasan? Qandayin sehrlu kuchsan?

Nechun tomoshaga bunchalar o’chsan?

Qarshingda hasratli o’yga tolaman,

Qachon xalq bo’lasan, ey sen, olomon?!”[6]

Madaniyat sohasidagi sanoatlashuv madaniyat ko’rinishlarining sayqalashishiga sabab bo’ldi. Ayni shu omil “ommaviy madaniyat”ning postindustrial jamiyatda tobora ommabop bo’lib borishiga sabab bo’ldi. Buni frankfurt sotsiologiya maktabi namoyondalari M. Xorkxaymer (1895-1973) va T. Adorno(1903-1969) hammualliflikda yozgan “Ma’rifat dialektikasi” asarida ko’rsatib berdi. Mualliflar ommaviy madaniyatga xos unifikatsiya (bir xillashib borish), sanoatlashgan madaniyatning tijoriylashuvi, manipulyatsiya, boshqaruv, ta’sir ko’rsatish texnologiyalariga tayanishi, nusxalash, soxta tasavvur, madaniyat ob’ektining sub’ektga aylanishi kabi xususiyatlarini sanab o’tadi. Ommaviy madaniyatning sub’ekti - bu ijtimoiy psixologiya va bozor munosabatlari qonunlariga muvofiq o’z madaniy maxsulotlarini yaratadigan maxsus professional guruh bo’lib, u yaratgan qadriyatlarining tashuvchisi esa “o’rtacha(ommaviy) odam”dir. Unga tanqidsiz idrok va baholash, nazorat qilish qobiliyati, ruhiy soddalik xosdir. Mualliflar “Manfaatdor tomonlar sanoatlashgan madaniyat texnologik jihatdan tushuntirishga tayyor. Ta’kidlanishicha, unga tikilgan millionlab mablag’lar ko’payish jarayonlarini zaruriyatga aylantiradi, bu esa muqarrar ravishda ko’p hollarda bir xil ehtiyojlarni standartlashtirilgan madaniyat ko’rinishlari yordamida qondirilishiga olib keladi. Bir necha ishlab chiqarish markazlari va tarqoq iste’mol o’rtasidagi texnik qarama-qarshilik menejerlarning tashkillashtirish va rejalashtirish zarurati bilan belgilanadi. Shunday qilib, yaratilish bosqichidayoq iste’molchilarning ehtiyojlaridan kelib chiqqan andozalar deyarli qarshiliksiz qabul qilinadi. Darhaqiqat, manipulyatsiya va unga aks bo’lgan ehtiyoj o’rtasida adoqsiz doira paydo bo’lib, tizimning birligini tobora mustahkamlaydi” [7] deb, bir tomondan sanoatlashgan madaniyat sub’ektlari(ishlab chiqaruvchilari, yaratuvchilari)ning iste’molchi ma’naviy saviyasiga moslashish, uning ehtiyojlariga tug’ri keladigan yengil-yelpi madaniyat ko’rinishlarini tezroq va ko’proq foyda olish maqsadida ko’p nushada yaratish, to’g’rirog’i texnologik darajada ishlab chiqarish va ikkinchi tomondan “ommaviy madaniyat” ob’ektlari (mahsulotlari va iste’molchilari)ning saviyasizligi, sof moddiy ehtiyojlarga, kundalik o’tkinchi xis-tuyg’ularga tayanishi o’rtasidagi tinimsiz almashinuvni izohlaydi. Mualliflar “ommaviy madaniyat” ko’rinishlarining mavjudligini sanoatlashgan madaniyat bilan bog’lab izohlaydilar.

Tahlil va natijalar. Individual va ijtimoiy psixologiyaning umumiy bo’lgan qonuniyatlariga tayangan Z.Freyd individual “Men”ga xos instinktlarning “to’da instinkti”ga, “guruhiy fikrlash”ga o’tishini asoslaydi. Muallif “Affektiv holatning tashqi

belgilari avtomatik ravishda tashqi kuzatuvchida huddi shunday affektni keltirib chiqarishi uzoq vaqtdan beri ma'lum. Olomon orasida shunday affektiv ta'sirning tashqi belgilari bo'lgan odamlar qanchalik ko'p bo'lsa, avtomatik majburlash shunchalik katta bo'ladi. Shaxsning tanqidiy fikrlashi ishlamay va jim bo'lib qoladi hamda u o'zini affekt ta'siriga topshiradi. Shu bilan birga, u boshqa shaxslarning hayajonini oshiradi, ular o'z navbatida unga ta'sir qilishda davom etadilar va o'zaro hayajon olomondagi umumiy affekt darajasini oshiradi. Shuningdek, boshqalar bilan hamjihatlikda harakat qilish, hamma bilan teng bo'lish istagi namoyon bo'ladi. Eng qo'pol va oddiy tuyg'ular ayni shu tarzda omma orasida tarqalishi mumkin"[8] deb izohlaydi.

Hayotimizda shiddat bilan kirib kelayotgan texnika va texnologiyalar, globallashuv jarayonlarida bunday boylikning mohiyatini yanada chuqurroq anglash dolzarb ahamiyat kasb etadi. Bugun keskin tus olayotgan "ommaviy madaniyat" ham ma'naviy taxdidlardan biridir. Zamonaviy, tezkor taraqqiyot bilan hamqadam bo'lish yoshlarimizning hayot tarziga aylanib bormoqda. Albatta bu quvonarli xol. Chunki bir necha tilda bemalol so'zlasha olish, internet olamiga kirib dunyo yangiliklaridan baxabar bo'lish imkoniyatining mavjudligi. Ularning bilishi, dunyoqarashi kengayotganidan darak beradi. Biroq globallashuv jarayonida turli g'oyalari kurashi, axborot xurujlari, mafkuraviy tazyiqlar tobora avj olayotgani sir emas. Bugun arzimmas tuyulgan kichik xabar ham odamlarning, ayniqsa yoshlarning hayotini o'zgartirishga qodir kuch bo'lishi mumkin[10].

Har bir xalqning tarixi shu xalqdan yetishib chiqqan buyuk siymolar, mard qahramonlar va fidoiy insonlar tarixi asosida bitiladi. Xalqimizning Shiroq va To'maris, Spitamen va Muqanna, Temur Malik va Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur va Bobur Mirzo kabi mard farzandlari - buyuk g'oya sohiblaridir[9].

Milliy g'oya va mafkura o'zida gumanizm talablarini, xalqning iroda va intilishlarini aks ettirgan taqdirda jamiyatni birlashtirib, uning salohiyati va imkoniyatlarini to'la yuzaga chiqarishda beqiyos omil bo'ladi.

Masalan, XX asrda dunyo hamjamiyati tomonidan tan olingan yaponcha taraqqiyot modelini olaylik. Yapon milliy mafkurasida "Milliy davlatchilik tizimi" (kokutay), "Fuqarolik burchi", "Yapon ruhi", "tadbirkorlik", "umummilliylik", "fidoyilik", "vatanparvarlik", "paternalizm", "jamoaga sadoqat", "modernizatsiya" kabi g'oya va tushunchalar ushbu mamlakatning bugungi kunda erishgan yuksak natijalarga poydevor bo'ldi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, globallashuv insonlar hayotini tubdan o'zgartirib yuborayotganligi, globallashuv tariqasida kirib kelayotgan turli kinofilmlar, videokliplar, misseonerlik harakatlarini yoshlar ma'naviyatga ta'siri kuchayib bormoqda.

Biz ma'naviyat-ma'rifat targ'ibotida xuddi ana shu an'anani izchil davom ettirishimiz maqsadga muvofiqdir. Zotan, yosh avlodni "Ommaviy madaniyat" tahdididan asrash uchun yuksak insoniylik va odobga asoslangan milliy g'oyaga suyanishimiz maqsadga muvofiqdir. Bunda e'tiborimizni mazkur g'oyamizning komil inson bo'lish tamoyiliga qaratishimiz bilan birga ajdodlarimizdan bizga meros bo'lib qolgan urf-odatlarimizga, go'zal an'analimiz va diniy qadriyatlarimizga suyanishimiz, albatta, kutilgan samarani beradi. Milliy qadriyatimiz asosini hayo va oqibat tashkil etishini ta'sirchan vositalar (masalan, sahna asarlari) orqali namoyon etib borishimiz zarur. Ona xalqimizning tarbiyasini olib voyaga yetgan buyuk ajdodlarimiz Amir Temur, Ulug'bek, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik, Alisher Navoiy, Bobur, Gavharshodbegim, Nodirabegim kabi yuzlab ajdodlarimiz vatanparvar, oilaparvar, sharmu hayoli, shijoatli va or-nomusli bo'lib voyaga yetishganini namuna sifatida ko'rsata olishimiz lozim.[9] Ana shundagina buyuk ajdodlarga munosib avlodlarni kamolga yetkazishga muvaffaq bo'lamiz.

ADABIYOTLAR

1. Ortega y Gasset J. *Revolt of the Masses*. University of Notre Dame Press. W.W. Norton and Co. 1985. –P. 14. URL: <https://ia803004.us.archive.org/28/items/TheRevoltOfTheMasses/The%20Revolt%20of%20the%20Masses.pdf>
2. Ortega y Gasset J. *Revolt of the Masses*. University of Notre Dame Press. W.W. Norton and Co. 1985. –P. 6-8. URL: <https://ia803004.us.archive.org/28/items/TheRevoltOfTheMasses/The%20Revolt%20of%20the%20Masses.pdf>
3. Лебон Г. *Психология народов и масс*. изд."Макет",СПБ. 1995. URL: <http://lib.ru/POLITOLOG/LEBON/psihologia.txt>
4. Лебон Г. *Психология народов и масс*. изд."Макет",СПБ. 1995. URL: <http://lib.ru/POLITOLOG/LEBON/psihologia.txt>
5. Абдулла Орипов таваллудининг 80 йиллигига. 19.03.2021. Farg'ona haqiqati. URL: <https://farhaqiqat.uz/?p=17794>
6. Xondamir G'. *Makorim ul-axloq: tarixiy asar /Xondamir*. - Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. - B. 142. URL: <https://e-library.namdu.uz/84%20Badiy%20adabyot%20asarlar/Makorim%20ul-axloq.%20Xondamir%20G'.pdf>
7. Horkheimer M., Theodor W.A. *Dialectic of Enlightenment*. Stanford university press. Stanford, California. 2002. –P.95. URL: <https://archive.org/details/pdfy-TJ7HxrAly-MtUP4B/page/n5/mode/2up>
8. Horkheimer M., Theodor W.A. *Dialectic of Enlightenment*. Stanford university press. Stanford, California. 2002. –P.95. URL: <https://archive.org/details/pdfy-TJ7HxrAly-MtUP4B/page/n5/mode/2up>
9. Qahhorova Sh.B. *Global ma'naviyat – glloballashuvning g'oyaviy asosi*. T.: 2009
10. Эргашев И, Рузиев Ж., Абдуллаев Б. Ёшларда ватанпарварлик туйғусини тарбиялаш масалалари. О'zbekiston Milliy Universiteti Xabarlari, 2022, [1/4/1]. –B. 208-211